

УДК 347.2

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.3.38>

РЕЧОВІ МОДЕЛІ ЗАМІЩЕННЯ ПРАВА ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ВІДАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ DCFR

Турчин Софія Андріївна,

orcid.org/0009-0005-0658-2528

магістр права, юрисконсульт (радник юридичний)

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена комплексному аналізу речово-правових моделей, зафіксованих у Модельних правилах європейського приватного права (Draft Common Frame of Reference, DCFR), як потенційної цивілістичної альтернативи радянським рудиментам у праві України – праву оперативного управління та праву господарського відання.

Актуальність дослідження зумовлена реформуванням майнової основи публічного сектору економіки України, разом із прийняттям Закону України № 4196-IX «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» та втратою чинності Господарським кодексом України.

Автор акцентує увагу на тому, що право оперативного управління та право господарського відання є штучними пострадянськими конструкціями, які не мають аналогів у правових системах держав континентальної Європи, розмивають межі майнової відповідальності підприємств та суперечать принципам ефективної ринкової економіки.

У межах роботи проведено оцінювання чотирьох груп речових прав, визначених Книгою VIII DCFR: забезпечувальних прав, прав користування, прав на набуття та прав довірчої власності.

Крізь призму критеріїв стабільності речового титулу, повноти правомочностей володіння і користування, публічності та відповідності принципу *numerus clausus*, проаналізовано спроможність кожної із груп замістити ліквідовані радянські інститути.

Доведено, що забезпечувальні права, попри їхню важливість для кредитування, не забезпечують автономії суб'єкта в управлінні активами. Права на набуття та довірна власність розглядаються як обмежено придатні або ризикові через загрозу прозорості публічних активів та їхню невідповідність цілям поточного управління майном.

Ключовим висновком статті є обґрунтування того, що саме «права користування» (*use rights*), які в українській доктрині реалізуються через інститут *usufructu*, мають найвищу системну спроможність до заміщення господарського відання та оперативного управління.

Водночас наголошено на необхідності запровадження суворих законодавчих запобіжників при імплементації цих моделей для уникнення відтворення дискреційних патологій публічного власника.

Ключові слова: речові права, Draft Common Frame of Reference (DCFR), оперативне управління, господарське відання, *usufructu*, *numerus clausus*, права користування, публічна власність, реформування цивільного законодавства.

Turchyn Sofia. Proprietary models for replacing the right of operational management and economic jurisdiction through the prism of the DCFR

The article is devoted to a comprehensive analysis of the property law models incorporated in the Draft Common Frame of Reference (DCFR) as a potential civil law alternative to the Soviet remnants in the Ukrainian legal system – the right of operational management and the right of economic control.

The relevance of the study is driven by the reform of the property basis of Ukraine's public economic sector, along with the adoption of the Law of Ukraine No. 4196-IX «On the specifics of regulating the business activities of certain types of legal entities and their associations during the transition period» and the repeal of the Commercial Code of Ukraine.

The author emphasizes that the right of operational management and the right of economic control are artificial post-Soviet constructs that lack analogs in the legal systems of continental European states, blur the boundaries of corporate liability, and contradict the principles of an efficient market economy.

The study evaluates four groups of property rights defined by Book VIII of the DCFR: security rights, use rights, acquisition rights, and trust-related rights.

Through the lens of criteria such as the stability of the property title, the scope of possession and usage powers, publicity, and compliance with the numerus clausus principle, the capacity of each group to replace the abolished Soviet institutions is analyzed.

It is demonstrated that security rights, despite their importance for lending, do not provide the entity with autonomy in asset management. Acquisition rights and trust-related rights are considered to be of limited suitability or carry significant risks due to potential threats to the transparency of public assets and their mismatch with the objectives of day-to-day asset management.

The core conclusion of the article is that "use rights," which in the Ukrainian doctrine are realized through the institute of usufruct, possess the highest systemic capacity to replace economic control and operational management.

At the same time, the author stresses the necessity of introducing strict legislative safeguards during the implementation of these models to prevent the recurrence of discretionary pathologies inherent to the public owner.

Key words: *property rights, Draft Common Frame of Reference (DCFR), operational management, economic control, usufruct, numerus clausus, use rights, public property, reform of civil legislation.*

Модернізація української приватноправової системи зумовлює об'єктивну необхідність остаточного очищення вітчизняного правопорядку від радянського адміністративно-командного спадку.

Прийняття Верховною Радою України Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» № 4196-IX від 09 січня 2025 року [1] та скасування Господарського кодексу України (який втратив чинність 28 серпня 2025 року) [2] ознаменували початок масштабного реформування майнової основи публічного сектору економіки.

Згідно з Прикінцевими та перехідними положеннями Закону № 4196-IX, після закінчення трирічного перехідного періоду, норми, які регулюють право оперативного управління та право господарського відання, повністю втрачають свою чинність, а отже, згадані правові конструкції ліквідуються [1].

Зазначені права є специфічними пострадянськими сурогатами, які через штучне «розщеплення» права власності на адміністративно-контрольований титул не мають аналогів у системах приватного права держав континентальної Європи, розмивають межі майнової відповідальності підприємств та суперечать засадам ринкової економіки.

За таких умов нагальною науковою та практичною потребою стає пошук та обґрунтування класичних речових інструментів, здатних виступити ефективною цивілістичною альтернативою ліквідованим радянським рудиментам.

У науковій літературі узуфрукт уже проаналізовано як класичний інститут речового права та як потенційний інструмент модернізації української системи речових прав. Зокрема, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова, Р.А. Майданик, Н.Р. Попова, Г.Г. Харченко та ін. розглядали його правову природу, співвідношення з іншими речовими правами на чуже майно, питання обсягу повноважень узуфруктуарія, строковості та припинення права, проблеми захисту прав власника і користувача узуфрукту.

Водночас, недостатньо дослідженим залишається застосування речово-правових моделей, зафіксованих у Модельних правилах європейського приватного прав, саме як системних цивілістичних альтернатив для заміщення оперативного управління та господарського відання, а також комплексне оцінювання потенціалу та ризиків їхньої імплементації.

Мета статті – дослідити речово-правові моделі заміщення права оперативного управління та права господарського відання, передбачені сучасними європей-

ськими підходами *Draft Common Frame of Reference* та оцінити їх потенційну придатність для імплементації в український правопорядок.

Незважаючи на те, що речове право є виключною юрисдикцією держав-членів ЄС, Суд ЄС визнає, що надмірна варіативність чи невизначеність у системах речових прав може створювати бар'єри для вільного руху товарів [3, с. 511]. Це надає підстави сформулювати гіпотезу, що у правопорядку ЄС, заснованому на «фундаментальних свободах» [4, с. 121] – вільному русі товарів, осіб, послуг та капіталу – спостерігається м'яка дія принципу *numerus clausus*.

Водночас, у дослідженнях Р.А. Майданика та Г.Г. Харченка обґрунтовується доцільність відмови у речовому праві України від жорсткого *numerus clausus* на користь принципу свободи здійснення речових прав у межах концепції «регульованих прав», що дасть можливість носію права самостійно конструювати зміст речового права, яке передається іншій особі, ґрунтуючись на загальній диспозитивності та змісту «прихованих речових прав» [5; 6, с. 100; 38].

Draft Common Frame of Reference (далі – DCFR) формує закритий перелік обмежених речових прав (VIII.–1:204), серед яких:

забезпечувальні права, якщо вони характеризуються або розглядаються як речові права згідно з Книгою IX DCFR або національним правом;

права користування, якщо вони характеризуються або розглядаються як речові права іншими положеннями DCFR або національним правом;

права на набуття у значенні VIII.–2:307 DCFR (відкладальне право набувача при збереженні власності) або якщо вони характеризуються чи розглядаються як речові права іншими положеннями DCFR або національним правом;

права, пов'язані з довірчою власністю (*trust-related rights*), якщо вони характеризуються або розглядаються як речові права згідно з Книгою X DCFR або національним правом [7].

Хоча DCFR є прикладом *soft law* та науковим зразком модельних правил європейського приватного права [8, с. 166],

він базується на Принципах європейського договірної права (PECL) [9] та аналізі *acquis communautaire*, дотримання яких є невідмінною умовою для України на шляху до членства в ЄС.

Важливо уточнити, що наведений перелік прав, які можуть підпадати під режим речових прав безпосередньо не стосується *acquis communautaire*, проте має суттєве значення для посилення аргументів на користь актуальності принципу *numerus clausus* у системі права ЄС та формування приблизного переліку прав, які можуть слугувати аналогами чи орієнтирами при виборі інститутів речового права для заміщення прав оперативного управління та господарського відання, що не будуть створювати перешкод при гармонізації законодавства, пов'язаного із вільним ринком ЄС.

У межах Книги VIII DCFR формується типологія обмежених речових прав, яка, хоча і має характер *soft law*, відображає домінуючу логіку європейського приватного права щодо структурування прав на чуже майно та їхньої стандартизації (*numerus clausus*): (1) забезпечувальні права (*security rights*), (2) права користування (*use rights*), (3) права на набуття (*acquisition rights*), (4) права довірчої власності (*trust-related rights*) (VIII.–1:204) [7].

Оцінюючи узурфрукт як інститут заміщення права оперативного управління та господарського відання, запропонований законодавцем, (ст. 9-1 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 № 185-V [10] та ст. 60-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР [11]) на предмет відповідності європейській системі речових прав, доцільно провести паралельну оцінку здатності європейських речових прав замістити права оперативного управління та господарського відання.

Права забезпечувального характеру (застанова, іпотека та функціонально споріднені конструкції) мають на меті гарантування виконання зобов'язання шляхом речового обтяження майна боржника. Їхня фундаментальна ознака полягає у тому, що вони не спрямовані на організацію поточного управління активом, функціонуючи як інструмент забезпе-

чення вимоги кредитора. Саме тому такі права не можуть розглядатися як придатний механізм заміщення господарського відання чи оперативного управління, адже не забезпечують суб'єкту можливості володіння, користування та самостійного господарського розпорядження майном як економічною базою діяльності.

Більше того, забезпечувальні права концептуально несумісні з функцією юридичної особи як оператора активу. У межах *security rights* титул власності залишається за власником, а інша сторона набуває лише умовного обтяження позиченим з правом звернення стягнення [12].

Розглянута модель не усуває ключову проблему публічного сектору у вигляді невизначеності статусу майна в цивільному обороті – навпаки, може поглибити її, перетворюючи державне підприємство на суб'єкта без повноцінної господарської автономії. Відтак забезпечувальні права є концептуально важливими для ринкової економіки, але не виконують тієї системної ролі, яку відігравали господарське відання та оперативне управління.

Крізь призму критеріїв, сформульованих для оцінки придатності правового титулу до заміщення прав оперативного управління та господарського відання, забезпечувальні права демонструють лише часткову відповідність.

Зокрема, вони не порушують єдності титулу власності, оскільки власність не переходить до кредитора, однак саме ця характеристика одночасно засвідчує їхню непридатність як інструменту заміщення, адже не створює автономної майнової бази для діяльності суб'єкта.

У частині самостійності та незалежності речового права від волі інших суб'єктів забезпечувальні конструкції також обмежені, оскільки їх існування та реалізація функціонально залежать від зобов'язального правовідношення та поведінки боржника. Хоча такі права мають достатньо чітко визначений і типізований зміст правомочностей (переважно право першочергового задоволення вимоги та звернення стягнення), вони не забезпечують повноти правомочностей, необхідної для здійснення господарської функції (відсутні володіння, користування, оперативне управління).

Захист забезпечувальних прав, як зазначає В.Д. Примак, має абсолютний характер [13; 14, с. 112] у сенсі протиставності третім особам, а також характеризується публічністю (через державну реєстрацію іпотеки та інших обтяжень), що відповідає принципу передбачуваності речових прав.

Водночас ці переваги не компенсують того, що *security rights* не забезпечують майнової відокремленості юридичної особи як оператора активу, оскільки майно не перебуває на самостійному титулі користування, а лише обтягується на користь кредитора. Крім того, механізми відповідальності в межах забезпечувальних прав є переважно орієнтованими на захист кредитора і не формують узгодженої системи відповідальності суб'єкта за ефективне використання активу в публічних інтересах.

В аспекті оборотоздатності такі права, навпаки, можуть ускладнювати цивільний обіг, оскільки створюють додаткові обтяження та ризики для третіх осіб.

На відміну від забезпечувальних прав, *use rights* (права користування чужою річчю) структурно найближчі до того, що фактично реалізовували державні та комунальні підприємства на правах господарського відання чи оперативного управління: володіння і користування активом із можливістю отримання плодів та економічної вигоди.

Будучи найбільш логічним напрямом трансформації, права на користування чужою річчю надають можливість: зберегти єдність титулу власності за державою або територіальною громадою; надати підприємству автономний речовий титул, який буде діяти *erga omnes* і не залежатиме від адміністративної дискреції; забезпечити публічність правового режиму, оскільки *use right* у європейській традиції є реєстрованим речовим правом з передбачуваним змістом; відновити цивілістичну модель відповідальності, де суб'єкт відповідає за своїми боргами власним майном, а не активом, який у будь-який момент може бути вилучений власником.

Концепція узуфрукту у вигляді, запропонованому українським законодавцем, є правом на користування чужою річчю,

а отже, хоч із низкою застережень, сутнісно співпадає із *use rights* у розумінні DCFR [7, 16]. Ключова перевага *use rights* полягає у тому, що вони здатні замінити господарське відання та оперативне управління без відтворення їхньої ключової патології – підпорядкування титулу суб'єкта дискреції публічного власника. Як було досліджено попередньо (на прикладі узурфрукту) [16], крізь призму критеріїв оцінки потенційного заміщення прав оперативного управління та господарського відання *use rights* із врахуванням сформульованих застережень загалом демонструють високу функціональну придатність.

Третя група прав DCFR – *acquisition rights*, права на набуття – стосується конструкцій, які забезпечують майбутнє набуття речового права (передусім права власності) у відкладальному режимі, наприклад через утримання правового титулу, опціони чи інші механізми [7].

Такі права є корисними в обороті як інструмент договірної стабільності та захисту інтересу набувача, однак принципово не відповідають природі та меті заміщуваних прав, оскільки: не призначені для довгострокового управління майном; не формують стабільного речового панування над річчю як основним активом; функціонують як перехідні або забезпечувальні моделі, а не як самостійний титул використання майна.

140Крізь призму критеріїв придатності до заміщення *acquisition rights* демонструють обмежену відповідність: хоча вони формально не руйнують єдності титулу власності, оскільки право власності зберігається за первісним власником до настання певної умови, все ж не створюють для суб'єкта умов самостійного та стабільного панування над річчю, – а отже не забезпечують повноти правомочностей володіння і користування.

Права на набуття зазвичай спрямовані не на експлуатацію майна, а на юридичну фіксацію майбутнього переходу титулу, тож їхній захист може мати абсолютний характер і бути протиставним третім особам. Разом із тим, у межах правового режиму публічного майна «абсолютність очікування» потенційно створює конфлікт із принципом публічності та передбачу-

ваності, оскільки третім особам складно визначити, чи є майно остаточно публічним активом, чи воно перебуває в режимі відкладального відчуження.

Окрім цього, *acquisition rights* лише частково узгоджуються з критерієм оборотоздатності, оскільки їх реалізація за своєю суттю передбачає потенційне відчуження майна, що може суперечити законодавчим обмеженням щодо об'єктів державної та комунальної власності.

Таким чином, права на набуття не є повноцінним інститутом заміщення, але можуть застосовуватися як додатковий інструмент для окремих видів майна (у сфері інвестиційних проєктів чи державно-приватного партнерства), де допустиме поступове набуття права власності або його перехід у майбутньому.

Найбільш дискусійним елементом Книги VIII DCFR для заміщення права оперативного управління та господарського відання є *trust-related rights*, тобто права, які виникають у конструкціях довірчої власності або довірчого управління майном [7]. Їхня привабливість полягає у високій гнучкості та можливості відокремлення активу від майна учасників правовідносин, однак ці ознаки становлять потенційну небезпеку для публічного сектору.

На відміну від класичних речових прав, довірча модель, як зазначає К.Г.Некіт, розщеплює контроль над майном [15, с. 78], оскільки правовий титул, фактичне управління та економічний інтерес можуть належати різним суб'єктам. У приватному праві це допускається як інструмент управління активами, але у публічному секторі така структура може створювати прихований контроль над публічними активами, ускладнює прозорість та державний аудит; потенційно підриває принцип публічності речових прав, а також формує ризик непрогнозованого обтяження майна поза реєстраційними механізмами.

Із доктринальної точки зору, права довірчої власності можуть відтворити ту ж проблему, яку створювали господарське відання та оперативне управління: непрозорості титулу для третіх осіб та відведення майнового контролю у сферу управлінських рішень, не типі-

зованих *numerus clausus*. Крізь призму інших критеріїв оцінки інститутів, для заміщення права господарського відання та оперативного управління, *trust-related rights* демонструють суперечливу природу. Як було зазначено, вони можуть порушувати принцип єдності титулу власності, оскільки довірча модель за своєю суттю передбачає функціональне розщеплення контролю над майном; така конструкція не гарантує самостійності речового права, оскільки довірчий керуючий реалізує правомочності не як носій автономного титулу користування, а як особа, що діє в межах довірчого мандату, визначеного установником або законом. Зрештою, довірча модель істотно ускладнює публічність і передбачуваність правового режиму майна, оскільки третім особам буде складно встановити, хто є реальним суб'єктом контролю над активом, які саме обтяження щодо майна встановлені, та чи

є такі обтяження зареєстрованими або прихованими у внутрішній структурі довірчого управління.

Отже, досліджувані права можуть бути використані лише за умов суворого нормативного обмеження та прозорих реєстраційних механізмів, і в загальній моделі заміщення господарського відання та оперативного управління не повинні розглядатися як базовий титул.

Таким чином, аналіз Книги VIII DCFR дозволяє зробити висновок, що із чотирьох груп речових прав: (1) забезпечувальні права (*security rights*), (2) права користування (*use rights*), (3) права на набуття (*acquisition rights*), (4) права довірчої власності (*trust-related rights*) (VIII.–1:204) лише *use rights* (в українській системі права – узуфрукт) мають повну системну спроможність до заміщення господарського відання та оперативного управління, із врахуванням окремих застережень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення : 01.07.2026).
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV втратив чинність 09.01.2025). Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 01.07.2026).
3. Akkermans B. The principle of *numerus clausus* in European property law : Doctoral Thesis. Maastricht : Maastricht University, 2008. URL: <https://cris.maastrichtuniversity.nl/ws/portalfiles/portal/1386614/guid-9388e80c-c577-4c74-a99b-0e27439bd792-ASSET1.0.pdf> (дата звернення: 16.04.2026).
4. Tomášek, M., Šmejkal, V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR, 2024, 1780 с. (дата звернення: 16.04.2026).
5. Речове право: пріоритети та перспективи : матеріали Київських правових читань (Київ, 22 березня 2019 року) / Р. А. Майданик, Я. М. Романюк та ін. ; відп. ред. Р. А. Майданик. Київ : Алерта, 2019. С. 9–32.
6. Харченко Г. Г. Речові права у законодавстві, доктрині та судовій практиці України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Харченко Георгій Георгійович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 506 с.
7. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition / ed. by C. von Bar, E. Clive, H. Schulte-Nölke and others. Munich : Sellier, 2009. 651 p. URL: <https://sakig.pl/wp-content/uploads/2019/01/dfcr.pdf> (дата звернення: 16.04.2026).
8. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Принципи DCFR: сутність та значення для гармонізації цивільного законодавства України з правом Європейського Союзу. Часопис цивілістики. Вип. 18. С. 164–170.
9. Принципи європейського договірної права. Коментарі та рекомендації / пер. з англ. ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД». Київ: Асоціація «ЗЕД», 2013. 304 с.

10. Про управління об'єктами державної власності : Закон України від 21.09.2006 № 185-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16> (дата звернення: 08.04.2026).
11. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 08.04.2026).
12. Real World: A guide to international real estate guide. *DLA Piper*. URL: <https://www.dlapiperrealworld.com/law/index.html?t=finance> (дата звернення: 16.04.2026).
13. Примак В.Д. Ця багатогранна застава. *Юридичний вісник*. URL: https://www.gov.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=103149&base=1 (дата звернення: 01.12.2020).
14. Рябчинська А. О. Співвідношення права довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання та застави. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2020. Вип. 4 (48). С. 130–135. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4\(48\).233298](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4(48).233298) (дата звернення: 16.04.2026).
15. Некіт К. Г. Довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язань: аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 21. С. 78–81.
16. Турчин С.А. Узурпатор як інститут заміщення права оперативного управління та господарського відання. *Юридичний науковий електронний журнал*. №4, 2026. С. 72–75. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-4/14> (дата звернення: 02.07.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 03.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.08.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)